SHARQONA TARBIYA TAMOYILLARI VA ULARNING RAQAMLI TA'LIMDAGI IFODALANISHI

Karimova Tursinoy Gulomjonovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya. Maqolada Sharq mutafakkirlari merosi va milliy pedagogik an'analarga tayangan sharqona tarbiya tamoyillarining mazmun-mohiyati hamda ularning zamonaviy raqamli ta'lim muhitida ifodalanish mexanizmlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt vositalari va masofaviy ta'lim platformalari sharoitida axloqiy-ma'naviy qadriyatlarni saqlab qolish, axborot madaniyati va raqamli etika ko'nikmalarini shakllantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, sharqona tarbiya tamoyillarini raqamli o'quv jarayoniga integratsiya qilishning to'rt bosqichli didaktik modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: sharqona tarbiya, milliy qadriyatlar, raqamli ta'lim, raqamli etika, axborot madaniyati, ma'naviy-axloqiy tarbiya, didaktik integratsiya, pedagogik model.

ПРИНЦИПЫ ВОСТОЧНОГО ВОСПИТАНИЯ И ИХ ВЫРАЖЕНИЕ В ЦИФРОВОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье анализируются сущность принципов восточного воспитания, основанных на наследии мыслителей Востока и национальных педагогических традициях, а также механизмы их реализации в современной цифровой образовательной среде. Рассматриваются вопросы сохранения духовно-нравственных ценностей, формирования информационной культуры и цифровой этики в условиях применения цифровых технологий и платформ дистанционного обучения. Предложена четырёхэтапная дидактическая модель интеграции принципов восточного воспитания в цифровой учебный процесс.

Ключевые слова: восточное воспитание, национальные ценности, цифровое образование, цифровая этика, информационная культура, духовно-

нравственное воспитание, дидактическая интеграция, педагогическая модель.

PRINCIPLES OF EASTERN UPBRINGING AND THEIR EXPRESSION IN DIGITAL EDUCATION

Abstract. The article examines the essence of Eastern upbringing principles rooted in the intellectual heritage of Eastern thinkers and national pedagogical traditions, as well as the mechanisms of their manifestation in the modern digital educational environment. It explores issues of preserving moral and spiritual values and fostering information culture and digital ethics amid the widespread use of digital technologies and distance learning platforms. Furthermore, a four-stage didactic model for integrating Eastern upbringing principles into the digital learning process is proposed.

Keywords: Eastern upbringing, national values, digital education, digital ethics, information culture, moral education, didactic integration, pedagogical model.

Kirish

Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi tub sifat o‘zgarishlarini boshdan kechirmoqda. Ta’lim jarayoniga elektron o‘quv platformalari, sun’iy intellekt algoritmlari, virtual laboratoriyalar va multimedia resurslarining keng joriy etilishi bilim olish imkoniyatlarini mislsiz darajada kengaytirdi. Biroq texnologik taraqqiyotning jadallashuvi yosh avlodning ma’naviy-axloqiy kamoloti, milliy o‘zlikni anglashi hamda virtual makondagi xulq-atvor madaniyatini shakllantirish bilan bog‘liq yangi pedagogik vazifalarni kun tartibiga qo‘ymoqda. Chunki har qanday zamonaviy axborot texnologiyasi tarbiyaviy mazmun va axloqiy mezonlar bilan boyitilmasa, ta’lim jarayoni faqat texnik ko‘nikmalar uzatish bilan cheklanib qolishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, asrlar davomida shakllangan va inson kamolotini oliy maqsad deb bilgan sharqona tarbiya tamoyillarini raqamli ta’lim

muhitiga uyg‘unlashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlarning asarlarida ilgari surilgan ilm va odob birligi, ustozga ehtirom, halollik, sabr-toqat, mas’uliyat va insonparvarlik g‘oyalari bugungi kun raqamli pedagogikasi uchun mustahkam ma’naviy poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — sharqona tarbiya tamoyillarining pedagogik mohiyatini ochib berish, ularning raqamli ta’lim muhitida namoyon bo‘lish shakllarini aniqlash hamda bo‘lajak o‘qituvchilar va o‘quvchilar faoliyatida ushbu tamoyillarni samarali qo‘llashning didaktik tizimini ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Sharqona tarbiya — milliy-madaniy qadriyatlar, xalq pedagogikasi an’analari hamda Sharq mutafakkirlarining axloqiy-falsafiy qarashlariga asoslangan, shaxsning aqliy, ma’naviy, axloqiy va ijtimoiy yetukligini yaxlit holda ta’minlashga qaratilgan tarbiyaviy tizimdir. Yevropa pedagogikasida ko‘proq individualistik raqobat va pragmatizm ustuvorlik qilsa, sharqona tarbiya falsafasida jamoaviylik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, so‘z va amal birligi hamda ichki axloqiy nazorat (vijdon va hayo) markaziy o‘rin tutadi. Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir” degan hikmatli fikri ta’lim va tarbiyaning uzviyligini yaqqol ifodalaydi.

Raqamli ta’lim muhiti — o‘qituvchi va o‘quvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli resurslar va tarmoq platformalari orqali o‘zaro hamkorlikka kirishadigan pedagogik makonidir. Bu makonda an’anaviy yuzma-yuz muloqot qisman virtual muloqot bilan almashadi, natijada tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish usullari ham transformatsiyaga uchraydi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sharqona tarbiyaning asosiy tamoyillari raqamli ta’limda yo‘qolib ketmaydi, balki yangi zamonaviy shakllarda ifodalanadi:

1. Ta’lim va tarbiya birligi tamoyili. Sharq pedagogikasida bilimsiz odob ham, odobsiz bilim ham mukammal sanalmagan. Raqamli ta’limda bu tamoyil har bir elektron darslik, video-ma’ruza va interaktiv topshiriq mazmuniga ma’naviy-axloqiy g‘oyalarni singdirish orqali amalga oshadi. Masalan, sun’iy intellekt yoki dasturlash asoslarini o‘rgatishda nafaqat texnik algoritmlar, balki texnologiyadan insoniyat manfaati yo‘lida foydalanish mas’uliyati ham singdiriladi.

2. Ustoz va shogird odobi (ehtirom va hamkorlik) tamoyili. An’anaviy sharqona maktablarda ustozning ma’naviy nufuzi va shogirdning unga bo‘lgan samimiy hurmati ta’lim samaradorligining bosh omili bo‘lgan. Onlayn forumlar, vebinarlar va elektron ta’lim tizimlarida bu tamoyil netiket (tarmoq odobi), akademik muloqot madaniyati, o‘zaro hurmatga asoslangan fikr almashish hamda o‘qituvchining virtual makondagi shaxsiy namunasi ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

3. Halollik, adolat va o‘z-o‘zini nazorat qilish tamoyili. Sharqona tarbiyada insonning birov ko‘rmagan joyda ham to‘g‘ri yo‘l tutishi — komillik belgisi sanaladi. Raqamli ta’limda masofaviy testlar, onlayn topshiriqlar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish jarayonida akademik halollik, ko‘chirmachilikka (plagiatga) yo‘l qo‘ymaslik, mualliflik huquqiga rioya etish va mustaqil fikrlash aynan shu tamoyilning zamonaviy ifodasidir.

4. Jamoaviylik, bag‘rikenglik va ijtimoiy mas’uliyat tamoyili. “Bir bolaga yetti mahalla ota-ona” degan milliy qadriyat raqamli ta’limda hamkorlikdagi onlayn loyihalar, jamoaviy viki-sahifalar, o‘zaro yordam guruhlari hamda kiberbulling va raqamli tajovuzkorlikka qarshi murosasiz muhit yaratish orqali ro‘yobga chiqadi.

5. Axborotni saralash va tafakkur madaniyati tamoyili. Abu Rayhon Beruniy va Al-Xorazmiy merosida haqiqatni yolg‘ondan ajratish, dalil va aqlga tayanish alohida ta’kidlangan. Zamonaviy axborot oqimi sharoitida bu tamoyil o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, feyk xabarlarni aniqlash, axborot gigiyenasi va mediasavodxonlikni shakllantirish bilan uzviy bog‘lanadi.

Sharqona tarbiya tamoyillarining an’anaviy va raqamli ta’lim muhitidagi qiyosiy ifodalanishini quyidagi jadval orqali tizimli ravishda ko‘rish mumkin:

Sharqona tarbiya tamoyili	An’anaviy ta’limdagi mazmuni	Raqamli ta’limdagi zamonaviy ifodalanishi
Ta’lim va tarbiya birligi	Dars jarayonida bilim berish bilan birga axloqiy o‘git va pand-nasihatlar orqali shaxsni tarbiyalash.	Elektron kontent, multimedia resurslari va raqamli topshiriqlarga milliy-ma’naviy va gumanistik qadriyatlarni integratsiya qilish.
Ustoz-shogird odobi va ehtirom	Ustozga yuksak hurmat ko‘rsatish, jonli suhbat va shaxsiy namuna orqali ma’naviy merosni o‘zlashtirish.	Raqamli muloqot etikasi (netiket), onlayn forumlarda o‘zaro hurmat madaniyati va o‘qituvchining virtual tyutorlik namunasi.
Halollik va ichki axloqiy nazorat	Vijdon pokligi, rostgo‘ylik, mehnatsevarlik va o‘z xatti-harakatlari uchun ma’naviy javobgarlik.	Akademik halollik, antiplagiat madaniyati, sun’iy intellektdan axloqiy me’yorlar asosida foydalanish va mustaqil baholanish.
Jamoaviylik va mehr-oqibat	Sinf va mahalla muhitida o‘zaro ko‘mak, hamjihatlik, kattalarga hurmat va kichiklarga g‘amxo‘rlik.	Virtual jamoaviy loyihalar, onlayn mentorlik, kiberbullingga qarshi empatik va bag‘rikeng raqamli muhit yaratish.
Tafakkur va haqiqatparvarlik	Ilmiy dalillarga tayanish, hikmat va mulohaza bilan ish tutish, zararli odatlardan tiyilish.	Mediasavodxonlik, axborot xavfsizligi, feyk ma’lumotlarni tanqidiy tahlil qilish va raqamli gigiyenaga rioya etish.

Raqamli ta’lim muhitida sharqona tarbiya tamoyillarini samarali ro‘yobga chiqarish birgina nazariy tushuntirish yoki texnik vositalar bilan cheklanib qolmaydi. Buning uchun o‘quv-tarbiya jarayonini izchil didaktik bosqichlar asosida loyihalash zarur. Xususan, raqamli platformalarda muammoli ta’lim, case-study (vaziyatli tahlil), raqamli hikoya qilish (digital storytelling), virtual rolli

modellashtirish va refleksiv elektron portfolio kabi interaktiv metodlardan foydalanish yuqori samara beradi.

Mazkur metodlarning tizimli qo‘llanilishini ta’minlash maqsadida sharqona tarbiya tamoyillarini raqamli ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning quyidagi to‘rt bosqichli didaktik modelini taklif etamiz:

1. Qadriyatli-motivatsion bosqich. Ushbu bosqichda o‘quvchi va talabalarda raqamli makonda ham milliy-ma’naviy qadriyatlarga sodiq qolish ehtiyoji, axborot madaniyati va kasbiy-axloqiy mas’uliyat shakllantiriladi. Buning uchun elektron ta’lim platformalarida Sharq mutafakkirlarining hikmatli fikrlari asosida yaratilgan qisqa multimedia lavhalari, muammoli videokeyslar hamda raqamli etika bo‘yicha kirish so‘rovnomalaridan foydalaniladi.

2. Axborot-tahliliy bosqich. Ta’lim oluvchilar raqamli muhitda uchraydigan axloqiy-pedagogik vaziyatlarni (masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi axborot manipulyatsiyasi, akademik ko‘chirmachilik, virtual muloqotdagi nizolar) sharqona tarbiya mezonlari nuqtayi nazaridan tahlil qiladilar. Bu bosqichda “Mazkur axborot yoki xatti-harakat milliy va umuminsoniy odob me’yorlariga mosmi?”, “Ushbu vaziyatda halollik va adolat tamoyili qanday namoyon bo‘ladi?” kabi tahliliy savollar asosida tanqidiy fikrlash rivojlantiriladi.

3. Faoliyatli-raqamli bosqich. O‘quvchilar va bo‘lajak o‘qituvchilar sharqona tarbiya g‘oyalarini zamonaviy raqamli mahsulotlar yaratish jarayonida amalda qo‘llaydilar. Jumladan, milliy qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi interaktiv taqdimotlar, raqamli hikoyalar, podkastlar, onlayn viktorinalar ishlab chiqiladi hamda virtual rolli o‘yinlar orqali murakkab kommunikativ vaziyatlarga axloqiy jihatdan asoslangan yechimlar sinovdan o‘tkaziladi.

4. Refleksiv-baholash bosqichi. Ta’lim oluvchi o‘zining raqamli muhitdagi xulq-atvori, yaratgan elektron mahsulotlarining tarbiyaviy ahamiyati va qabul qilgan qarorlarining ma’naviy oqibatlarini tahlil qiladi. O‘z-o‘zini baholash shkalalari, elektron refleksiv kundaliklar, tengdoshlarning o‘zaro taqrizlari va

ustozning konstruktiv fikr-mulohazalari orqali shaxsning axloqiy o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalari mustahkamlanadi.

Taklif etilayotgan to‘rt bosqichli modelning o‘ziga xos afzalligi shundaki, u raqamli texnologiyalarni sharqona tarbiyaga qarama-qarshi kuch sifatida emas, balki milliy qadriyatlarni zamonaviy avlod ongiga ta’sirchan yetkazuvchi didaktik vosita sifatida namoyon etadi. Natijada ta’lim oluvchi nafaqat raqamli vositalardan foydalanuvchi, balki ularni yuksak axloqiy mas’uliyat bilan boshqaruvchi komil shaxs sifatida shakllanadi.

Sharqona tarbiya tamoyillarining raqamli ta’limdagi samaradorligini baholashda quyidagi mezonlarga tayanish maqsadga muvofiq: raqamli muloqotda netiket va odob me’yorlariga rioya etish darajasi; akademik halollik va mualliflik madaniyatining shakllanganligi; axborot oqimiga nisbatan tanqidiy va ma’naviy immunitetning mavjudligi; virtual jamoaviy faoliyatda hamkorlik va bag‘rikenglik ko‘nikmalari; shuningdek, o‘z faoliyatini axloqiy mezonlar asosida refleksiv baholay olish qobiliyati.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sharqona tarbiya tamoyillari o‘zining chuqur gumanistik va axloqiy mazmuni bilan raqamli ta’lim davrida ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmaydi, aksincha, texnologik taraqqiyotga ma’naviy mazmun baxsh etuvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ta’lim va tarbiya birligi, ustoz-shogird odobi, halollik, jamoaviylik hamda tafakkur madaniyati kabi tamoyillarni raqamli platformalar, multimedia resurslari va interaktiv metodlar bilan uyg‘unlashtirish yosh avlodni ham intellektual, ham ma’naviy jihatdan barkamol etib tarbiyalash imkonini beradi.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan qadriyatli-motivatsion, axborot-tahliliy, faoliyatli-raqamli va refleksiv-baholash bosqichlaridan iborat didaktik model ta’lim muassasalarida ma’naviy-axloqiy tarbiyani raqamlashtirish jarayonini tizimli tashkil etishga xizmat qiladi. Kelgusida mazkur yondashuv asosida fanlar

kesimida elektron tarbiyaviy modullar va raqamli etika bo‘yicha o‘quv-metodik majmualar yaratish pedagogika fanining istiqbolli yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022. – 416 b.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
3. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 320 b.
4. Muslimov N. A., Usmonboyeva M. H., Sayfurov D. M., To‘rayev A. B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent: Sano-standart, 2015. – 120 b.
5. Djurayev R. X., Tolipov O‘. Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2010. – 240 b.
6. Ribble M. Digital Citizenship in Schools: Nine Elements All Students Should Know. – Washington, DC: International Society for Technology in Education (ISTE), 2015. – 216 p.
7. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury Academic, 2021. – 256 p.